

ПУБЛІКАЦІЇ



УДК 94(477)

ІЗ ЛИСТУВАННЯ ДУХІВНИЦТВА 1660-х рр.

У публікації подано раніше невідомі листи представників церкви, які значно доповнюють наші знання щодо біографій і поглядів духівництва 1660-х рр., на-самперед Симеона Полоцького та Антонія Радивиловського.

Ключові слова: листи, джерела, духівництво, ієрархи, листування.

Джерельна база з історії України козацької доби дуже деформована, існують величезні прогалини, які стосуються важливих сфер життя українського суспільства XV–XVIII ст. Не виняток і історія церкви. Хоча документів тут доволі багато, однак вони стосуються переважно економічних питань. Щодо інших, наприклад внутрішнього світу духівництва, його ролі в політичному та культурному житті, поглядів на важливі суспільні проблеми тощо, то тут ситуація не краща, як із джерелами до історії України тих часів у цілому.

Не так давно ми опублікували в «Українському історичному журналі» важливі документи, виявлені у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського¹. Продовжуючи пошуки у цьому архівосховищі, удалося віднайти рукопис, який містив у собі копії документів другої половини XVII – початку XVIII ст., що стосуються України². Цей збірник копій із московських архівів було створено у другій половині XIX ст. очевидно кимось із київських істориків. Лаконічні записи копіїста на початку документів проливають трохи світла на їх походження: «Син[одальной] тип[ографии] биб[лиотека], №390, л.113». Саме з цього рукопису походять усі, наведені нижче, документи. Такий фонд відсутній у сучасному Російському державному архіві давніх актів, але, імовірно, цей рукопис може бути у фонді 1182 («Приказ книгопечатного дела (Московский печатный двор)»).

У рукопису НБУВ знаходимо універсали й листи гетьмана Івана Мазеви, грамоти царя Петра I, справи про приїзд до Москви київського митрополита Варлаама Ясинського, чернігівського архієпископа Феодосія Углицького тощо. Серед них упадає у вічі невелика група документів 1660-х рр., писаних польською мовою з домішками латини.

¹ Нововиявлені листи православних ієрархів XVII ст. (вступна стаття й публікація Ю.А.Мицика) // Український історичний журнал. – 2014. – №6. – С.165–178.

² Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. Інститут рукопису. – Ф.194. – №121.

Перші чотири листи, очевидно, авторства київського протопопа, ім'я котрого невідоме. Один із них (див. док. №2) саме так і підписано, інший (див. док. №1) стосується того ж питання й з великою долею вірогідності це була та сама особа. Він мав дружину, дітей, якісь маєтності, давно був знайомий із Антонієм Радивилівським, можливо вчився з ним у Києво-Могилянській академії. Лист №2 адресовано московському дипломатові, керівникові Посольського приказу бояринові Афанасієві Ордину-Нащокіну (1605–1680 рр.), ініціаторові укладення Андрусівського перемир'я 1667 р. Цей лист – по суті супліка, чолобитна, у котрій автор просить задовільнити його прохання (послане раніше цареві Олексієві й переадресоване А.Ордину-Нащокіну) та повернути його маєтності, тим більше, що на право володіння ними видавалися гетьманські універсали й царські грамоти. Лист №1 адресувався Лук'янові Тимофійовичу (наближена до А.Ордина-Нащокіна особа), і написаний із того самого приводу. Тут автор просив поклопотатися про його «супліку» до боярина.

Авторство двох наступних листів (див. док. №3–4) встановити важче. Однак і тут не виключається належність їх перу київського протопопа. Вони адресовані відомому письменникові та проповідникові, вихованцеві Києво-Могилянської академії Антонієві Радивилівському (помер 1688 рр.). До речі, це доповнює відомості про останнього, адже нещодавно виявлені два його листа³ стосуються економічних питань. Уважається, що він став намісником Києво-Печерської лаври в 1671 р.⁴, але, як бачимо, обійняв цю посаду 1666 р., адже лист невідомого автора містить по суті привітання з такої нагоди. Мовиться і про надіслання А.Радивилівським авторові листа «ліствиці» (єдине слово, написане кирилицею). Безперечно, мається на увазі твір св. Іоанна Ліствичника (VI–VII ст.). Очевидно, ієрарх передав невідомому авторові листа видання «Ліствиці» 1647 р.

У наступному листі, писаному з Москви близько третього тижня Великого посту, коли святкується Хрестопоклонна неділя, згадується про приїзд А.Радивилівського до цього міста (тут він як намісник Києво-Печерської лаври навіть побував на аудієнції у царя Олексія), надіслання авторові кількох листів і маленьких подарунків, у першу чергу хреста. Він же у відповідь шле, окрім листа, «місяцеслов, надрукований на білій китайці», тобто книгу – церковний календар, який містив також богослужбову інформацію. Слід відзначити, що для стилю невідомого автора характерні знання богослов'я, виразний потяг до риторики. Це дає підстави стверджувати, що він, як і А.Радивилівський, навчався в Києво-Могилянській академії.

Листи №5–6 – чи не найважливіші у цій публікації. Їх автором був відомий білоруський письменник і проповідник, вихованець Києво-Могилянської академії Симеон Полоцький. Лист №5 адресувався чоловікові рідної сестри Симеона – Василю. Довідуємося ще про одного брата церковнослужителя – Яна, про смерть дядька по батькові, про племінників. Лист №6 адресувався ігуменові Богоявленського монастиря в Полоцьку Філатеєві Утчицькому. Очевидно, копіст не зовсім правильно прочитав ім'я адресата, адже у святцях такого імені немає (натомість є Філетер і Філарет). Відправник вітає останнього з обранням ігуменом, говорить про взаємне листування, про надіслання Філатеєві книги «Меч духовний» (Київ, 1666 р.) чернігівського архієпископа Лазаря Барановича та його власного трактату з теологічних питань «Жезл правління» (1667 р.), причому міститься натяк на повторне видання. Характерно, що Симеон підписався своїм мирським прізвищем: Петровський-Ситніанович. Важливі й згадки про зв'язки письменника з рідним містом, скарги на брак часу через зайнятість соборними справами.

³ Див.: Нововиявлені листи православних ієрархів XVII ст. – С.172–173.

⁴ Чухліб Т. Радивилівський // Києво-Могилянська академія в іменах XVI–XVIII ст.: Енциклопедичне видання. – К., 2001. – С.451.

Лист №7 теж анонімний, адресований уніатському київському митрополитові Гавриїлові Коленді (1606–1674 рр.). Він походив із білоруської шляхти, був місцєблюстителем Київської митрополії (уніатської) з 1655 р. по смерті Антонія Селяви, а одночасно – полоцьким архієпископом. У 1665 р. затверджений київським митрополитом (уніатським). У листі містяться дані, що проливають світло на родинне життя Коленди. Невідомий автор був пов'язаний із білоруським шляхетським родом Уніховських (герб Остоя), серед представників якого вирізняються Криштоф Казимир (помер після 18 вересня 1657 р.) – королівський секретар, інститор Великого князівства Литовського з 1649 р. та Самуель Криштоф – мозирський ґродський суддя в 1643–1649 рр., маршалок Трибуналу ВКЛ із 1672 р. Це пов'язання сталося через шлюб «дочки її мось пані мінської хорунжини, сестри в. м., мого милостивого пана» (тобто Коленди). Уряд мінського хорунжого в 1661 – близько 1681 рр. посідав Олександр В'яжевич, а його дружина була сестрою митрополита. Про це ж безпосередньо свідчить і знайдений нами у варшавському Головному архіві давніх актів лист із Москви дипломата Речі Посполитої Яна Ґнінського до князя Радзивілла від 10 березня 1672 р., де згадується про звільнення з московської неволі завдяки клопотанню посла «племінниці та її матері, сестри й. мості кс. митрополита полоцького»⁵. Згадує невідомий автор готовність служити Г.Коленді та просить його покровительства, тим більше, що опинився у скрутному становищі.

Таким чином, уміщені у цій публікації листи проливають світло на біографію й погляди духівництва, насамперед знаних церковних діячів Симеона Полоцького та Антонія Радивилівського. Через брак місця подаємо тільки переклад листів українською мовою. Переклад латинських фрагментів зроблено канд. іст. наук Орестом Зайцем, за що висловлюємо йому щире вдячність. Слова, які не вдалося прочитати, позначено (...)*. У тексті, писаному латиною, одне слово («ліствиця» – у листі №3) подане кирилицею (виокремлене курсивом).

Доктор історичних наук, професор Ю.А.Мицик (Київ)

№1

Не раніше 9 лютого 1667 р. Лист київського протопопа (?) до А.Ордина-Нащокіна

Ясновельможний мостивий пане Афанасію Лаврентійовичу, пане й добродію мій вельми милостивий.

Бог святих потішив у немалому моему смутку, котрий мене щоденно пече, що я не можу тримати в посесії мою убогу субстанцію, що мені належить дідичним правом. Бог зволив обдарувати мене особливою втіхою, що моя чолобитна з указом пресвітлої царської величності дісталася до рук твоєї вельможності для розсудження й учинення досить моїй покірній суплікації. Вірю, що завжди як звичайно мудре милосердя та свята справедливість від царської величності (...) * зволиш учинити сатисфакцію, котрої я зі сльозами добиваюсь, аби мені й моїм діткам згідно з привілеями антецесорів, від пресвітлих государів московських царів, і польських королів, і від запорізьких гетьманів надані маєтності було

⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Archiwun Radziwiłłów. – Odz.V. – №4327. – S.26.

повернуто, або замість них згідно з милосердним поглядом було вчинено задоволення, щоб я за мої заслуги, учинені з великою небезпекою для мого життя у вірності щодо царської величності, виявлені в Україні, отримав нагороду з моєї власності. Коли я милосердної ласки пресвітлої царської величності зазнаю завдяки твоїм високомудрому розсудженню та клопотанням, то повинен буду доки живу просити моїми недостойними молитвами Всемогутнього Бога за добре здоров'я й щасливе перебування в. м., мого милостивого пана, котрому вірно сприятиму на многії літа при заслугі вічного життя.

Національна бібліотека України імені В.Вернадського. – Інститут рукопису (далі – НБУВ ІР). – Ф.194. – №121. – Арк.272. Копія кінця XIX ст. Запис копійста на початку документа: «Син[одальной] тип[ографии] библиотека, №390, л.113». На берегах дописано: «Supplica do bojrzyna Afanasia Ław[rentewicza] Ordina Naszczokina», тобто «Супліка до боярина Афанасія Лаврентійовича Ордина-Нащокіна»

№2

Не раніше 9 лютого 1667 р.

Лист київського протопопа до Лук'яна Тимофійовича

Шляхетно уродзоний мості пане Лук'яне Тимофійовичу, пане а пане мій вельми милостивий.

Діставши від багатьох досвідчених досконалу відомість, що в. мості, мій милостивий пан, маєш за своє особливе щастя й послуги перед маєстатом Найвищого подавати руку допомоги нещасним людям і також щедро обтяжувати себе своєю допомогою, сміливо звертаюся до милостивої твоєї ласки з моєю покірною суплікою, просячи милосердя, щоб в. м. високомудрим своїм авторитетом з вельможним його м. п. Афанасієм Лаврентійовичем (Ординим-Нащокіним – Ю.М.), боярином царської величності, зволив учинити, щоб я, убогий священник і київський протопіп, постійний богомолець царської величності, згідно з моєю чолобитною міг отримати милостивий указ, щоб з тієї причини, що став слугою небесного монарха біля святого вітваря, не втратив моєї власної вітчизни, а слушно був затверджений привілеями як пресвітлих російських монархів, так теж польських королів і запорізьких гетьманів. Однак це (...)*, що з дозволу Бога, отця небесного, (...)* я є відзначеним. А інакше жодної причини жоден не може знайти на мені, через яку я б став не гідним батьківських добр. Узагалі мої значні заслуги на послугах царського пресвітлої величності з небезпекою для мого життя, які я виявив, відомі їх мостям панам воеводам окраїнних міст, за котрі прошу милосердя, щоб я отримав повернену вітчизну або згідно мудрого рішення слушну компенсацію. Якщо я отримаю мудру пораду в. мості, мого милостивого пана, то буду повинен, доки дух у тілі, молити Всемогутнього Бога про добре здоров'я й щасливі успіхи в. мості та приготування від Христа небесної корони.

В. мості, мого милостивого пана та добродія, зичливий богомолець

НБУВ ІР. – Ф.194. – №121. – Арк.233–233 зв. Копія кінця XIX ст. Запис копійста на початку документа: «Син[одальной] тип[ографии] библи[отека], №390, л.313 об. Копія»

№3

6 березня (24 лютого) 1666 р.

Лист невідомого адресанта до Антонія Радивиловського

У Бозі превелебний мосьть отче печерський наміснику, мені у Христі сердечно милий отче та брате.

Коли мій патрон із прийнятого на свої руки звеселяв Христа, у цей пам'ятний день я звеселився з поданого мені до рук моїх листа від превелебності твоєї, із котрого почерпнув, що автор – твоя превелебність – не тільки при доброму здоров'ї зволиш зберігатися, але теж і гідні заслуги, завчасно чудово починаючи, вічними зволиш завершувати. Радію, що гідність намісництва дає нагоду превелебності твоїй до більших трудів на святому місці (...)*, адже маю надію, що багате, дасть Бог, пожинання нагород превелебності твоїй як у тимчасовому, так і вічному житті. Однак по-братерськи вітаю й молю Бога, щоб Сам зволив благословити засів і збагатити жнивими, а кроками твоїми на дорозі чеснот і добра зволив дійти аж до самого (...)* як доброго атлета (?). При цьому мене дуже звеселяє твоя братерська щирість, що мій порив, котрого не вмю як належить освідчити твоїй превелебності, зволиш прийняти; я приписую це доброму серцю твоєї превелебності, а не моему засіву, що так вдячно вродив буйний колос, я соромлюсь моєї згрубілої політики (тут: обходження, поведінки – Ю.М.) і вельми прошу вибачити моє невміння. За надіслання київського гостинця як духовним, так і тілесним, понижено дякую твоїй превелебності, зичачи (...)* мужності, стільки років щасливо діючи, скільки *ліствиця* прислана мені від в. мості, куля (?) вважає плід дерева життя (за горіхові плоди), тобто Господа Христа через мигдальний горіх, який виріс з Ааронового жезла (...)* і з ним прожити ще рік. Котрому присвячуючи нашу взаємну приязнь, зичливо мою схильність твоїй батьківській і братерській милості й моє щастя твоїм святим молитвам пильно віддаю.

Року 1666 лютого 24

НБУВ ІР. – Ф.194. – №121. – Арк.228–228 зв. Копія кінця XIX ст. Запис копіїста на початку документа: «Син[одальной] тип[ографии] библ[иотека], №390, л.109–109 об. Копия». На берегах дописано: «Do ojca Radziwiłowskiego», тобто «До отця Радивиловського»

№4

20 (10) березня 1667 р., Москва.

Лист невідомого адресанта до Антонія Радивиловського

У Бозі превелебний мосьть отче печерський наміснику, мені у Христі сердечно милий отче та брате.

Коли церква поклонами вшановує хрест Господній, мені з моїм низьким поклоном здалося одзиватися до превелебності твоєї, котрим, думаю, не погордуєш, ані не потопчеш схилену до твоїх стоп голову, узагалі як покірну підвищиш до твого серця, щоб я був у ньому як у гнізді братньої любові, котрої

я зазнавши з малих літ і за щасливого перебування в Москві превелебності твоєї отримавши прекрасний досвід, думав, що зі мною через велику відстань до твоєї милості не будеш контактувати. Хвала Богу надії мене не обманули, адже кількома листами, посланими мені твоєю превелебністю, я став цілком певним щодо твоєї до мене щирості, не тільки пером, але теж і маленькими подарунками. Перше молитвами, за котрі я (високо цінуючи в них любов до мене твоєї превелебності) і недостойними моїми молитвами перед маєстатом Божим не перестану [тебе] згадувати. Потім (...)*, ніби засвідчуючи хрестом любов як жовнір Христа перед прапором, під котрим воюєш. Або теж для прихованого нагадування мені (...)*i з цим знаком переможеш. Задля обох причин, не тільки через цю хрестопоклонну, але до останнього подиху вшановую й цілую такий подаруночок, а з ним (?) і твою превелебність. А взаємно, прагнучі довести мої приязні почуття, посилаю твоїй превелебності місяцеслов, надрукований на білій китайці, має в ньому твоя превелебність написані імена Христових жовнірів, котрі, воюючи під хрестовим прапором, перемогли світ чорта й тіло. У цьому ряду зичу бути вписаним і твоїй превелебності, здоров'я та щастя на довгі літа на цьому світі. При цьому віншую з жаданим миром, дай Боже, довго втішатися ним. Постулати в. мості до царя його мості який мали результат, не можу сказати, але якщо у чому не (...)*, це не приписуй недбалості послів, але (...)* милості маїнатів. Палко молись в. м. Господу Богу, Він може і строкатість (?) миру (?) перемінити в біле. Між тим братній любові зичливість і мої послуги як найстаранніше віддаю.

Дано зі столиці року 1667 березня 10

НБУВ IP. – Ф.194. – №121. – Арк.227–227 зв. Копія кінця XIX ст. Запис копіїста на початку документа: «Син[одальной] тип[ографии] библ[иотека], №390, л.109–109 об. Копия». На берегах дописано: «До jeho mści ojca namistnika pieczarskiego A.Radziwiłowskiego», тобто «До його мості отця намісника печерського А.Ради-виловського»

№5

1667 р., Москва.

Лист Симеона Полоцького до свого швагра Василя Стефановича Пілоша

Мості пане шваґре.

Хоч не скоро долетіло до мене перо від в. мості, однак досить добре (...)* моєї й милі почуття, (...)* достатньо був оповіщений про щасливе, хвала Богу, буття в. мості разом з пані дружиною, а мені – єдиній милій сестрі та з наймилішим вашим потомством. Про що були мої постійні турботи. За що я побожні подяки віддаючи Подателеві всього доброго, і молюсь, щоб [подав] примноження літ в. мості при статечності здоров'я, також примножив щасливі успіхи при Своім Божим благословенню. Про мое здоров'я й успіхи свідчу, що не (...)* мені Боже милосердя сприяє. За звістку про кінець побожного життя мого добродія, пана стрія, дуже дякую в. мості. Я зичив собі, якщо не знаєте, принаймні почути про його багатоліття, а коли Богові було угодню переселити його у вічність, вельми в імені Його святого просив змилювання над душею

небіжчика, щоб зволив її вмістити в небесній вітчизні. Дітки, про котрих мені в. мость зволиш повідомити, нехай Усемогутній Бог благословить на втіху в. мостям. Гніздо belli, тобто війни, котре в. мость (...)*, я зичу, щоб був расіс, тобто мир. Щасливо покладайся в. м. на Божу поміч, Котрий (...)*. Сам зі Своєї десниці досталъ подає на потреби в. мості та щедро забезпечує. А я радий бути корисним в. мості, якщо б не розповсюдив (?) панам братам, як по крові, так і по духу й на цей час написання мого листа, відправив пана Яна Петровського, мого брата, а три тижні тому пан Ян Шеремет, брат, від мене від'їхав. Але і мені тут [ведеться] не як давніше, гроші не мідні, я, хвала Богу, що провіант і одяг можу мати згідно з моїм покликанням, а про (...)*. клопочуся. Тоді прошу уклінно, щоб зволив мене мати за переконливого й не менш не (...)*, зберігати у своїй милості, котрій я старанно віддаюся з моїми послугами та зичливістю.

Дано з Москви року 1667.

В. мості всього доброго зичливий шваґер Симеон Петровський Ситніанович, недостойний ієромонах, рукою власною.

Її мость пані дружині в. мості, а моїй наймилішій сестрі посилаю братерський уклін. А на знак незмінної люб'язності посилаю флікового (?) шовку десять ліктів, нехай буде здорова, зберігаючи мене в давній любові й не забуваючи в молитвах, як і я це роблю. Діток в. мостей вітаю.

[Адреса] Моему вельми ласкавому панові та шваґрові пану Василеві Володимирі Стефановичу Пілошові (...)*. має бути віддано

НБУВ IP. – Ф.194. – №121. – Арк.230. Копія XIX ст. На початку й у середині листа копійст написав: «л.143» та «143 об.». На ім'я «до р. szwagra Bazyla Stephanowicza», тобто «до пана шваґра Василя Стефановича»

№6

23 (13) квітня 1668 р., Москва.

Лист ієромонаха Симеона Полоцького до о. Філатея Утчицького

Превелебний у Бозі мость отче ігумене, мені у Христі наймиліший милий отче та брате.

Я вважаю правдивим це загальне прислів'я: почесні переслідують того, хто від них утікає, коли знаю, що це ані з бажання, ані із задумів, а Божим промислом досягло полоцького ігуменства. На котрій посаді вітаю та прошу Божого благословення превелебності твоєї для поширення слави пренайсвятішого Його імені, для підпори і збудування у згоді Христовій ледве не занепадаючої церкви, що станеться завдяки твоєму управлінню, у самому в. мості на благо обох (?). За листовний візит, присланий через земляка, віддаю низькі подяки, взаємно кореспондуючи, зичу взаємно відновити давню приязнь. Про церковну шкоду думаю з усієї душі, але тепер українська ребелія й більшим справам [змусила] відкласти, за чим хіба коли щасливіша луна долине до нас, не забуду докласти старань. Тільки як зрозумів, бодай це не пропало, що з возу впало. Про лист, котрого скерував до твоєї превелебності з Вільна через пана Бельмачевича. Уважаю, що він дійшов рук твоєї превелебності разом із книгами, із «Мечем духовним», виданим його мостю отцем чернігівським

архієпископом, і з «Жезлом правління», знову вирослим у Москві. А у цей час через швидку оказію не можу жодного дати подарунку, прошу вибачити. Обіцяю віддячити з іншою оказією. Між тим віддаю мої бажання давньої милості й понижено прошу про святі молитви.

Дано зі столиці року 1668 квітня 13.

Превелебності твоєї у всьому найзичливіший у Христі брат і богомолець Симеон Петровський Ситніанович, недостойний ієромонах.

Його мості отцеві намісникові та моему добродієві низенько кланяюся, і прошу пробачити, що не посилаю окремого листа. Узагалі не маю часу через пильні соборні справи.

Іншим велебним отцям також із поклоном падаю до ніг і прошу про святі молитви. Панам міщанам посилаю ласкаве чолобиття.

[Адреса] Превелебному в Бозі його мості отцеві Філатееві Утчицькому (Philateowi Utczyckiemu – Ю.М.), ігуменові Богоявленського полоцького монастиря, мені у Христі наймилішому отцю, належить

НБУВ ІР. – Ф.194. – №121. – Арк.229–229 зв. Копія кінця XIX ст. Запис копійста на початку документа: «Син[одальной] тип[ографии] библи[отека], №390, л.112». На берегах дописано: «Do ojca J. Philatea Otczyckiego»

№7

1660-ті рр. Лист невідомого адресанта до уніатського київського митрополита Гавриїла Коленди

Ясне в Бозі превелебний мості отче митрополит, пане а пане й добродію мій милостивий.

Як мене промислом Божим зі значним родом їх мостей панів Уніховських пов'язало кров'ю завдяки втісі: шлюбу дочки її мость пані мінської хорунжини, сестри в. м., мого милостивого пана, то явно собі зичив такої щасливої оказії, щоб міг свою понижену готовність до послуг милостивій ласці в. мості, мого милостивого пана, листовно рекомендувати. Але нещасні фурії кривавого Марса завжди були мені на перешкоді, ледве аж тільки після щасливого прибуття до Москви їх мостей панів послів як коронних, так теж і Великого князівства Литовського, свідомий своєї присяги я зміг прибути. Тоді за цією щасливою оказією (сам персонально з моєю дружиною через поважні причини покірно не обняв твої панські ноги) через це покірнійший мій лист прошу у ніг твоїх панських, щоб зволив мене зберегти під покровом своїх крил у ласці твоїй панській, щоб не почали клієнти зачіпати мене (?), незважаючи на мою бідність, ані задовольняючись вакантністю мого становища. Я визнаю це сам, уважаючи згідно зі світом, що в рівності я програв, але згідно з Богом [ні], принаймні так Богу подобалося, не знаю кому б це було невгодно. Якщо це правда, що смерть і дружина призначені Богом, то мусило бути так, як сталося. Висока твоя панська мудрість припише це не моїй сміливості, що я сягнув вище себе, але особливій Божій волі, коли це зволив узяти до уваги, що я й не думав шукати цього, це визнає і сама її мость пані хорунжина, але мене самого знайшли з приязню. Думаю, що цього, пане мій милостивий, не будеш ставити

мені за гріх, адже я у крайній потребі, коли вже доводилось або як милостиню шукати хліба з волі Божої, або теж цілком віддатися дворові, котрому я з дітками її мосьть пані хорунжиної став приятелем і служив що є сил моїх. Дорога вода, коли потерпаеш від спраги, а у приятель – у пригоді, котрий є таким дорогим, що теж ніколи не втратить своєї ціни, отже і я цілком довіряюся милостивій ласці в. м., мого милостивого пана, і превисокій мудрості, що моя гідність є гідно та справедливо засвідчена роду в. мості, свою милість зволиш віддячити й інших мостей кривих панів спонукаеш до подібної милості. А я, якщо у цьому добра (...) * надія всі дні мого життя присвячу на вдячність добродіян і за подану мені оказіями на послуги в. мості, мого милостивого пана, котрого панській милості віддаю свої послуги.

НБУВ ІР. – Ф.194. – №121. – Арк.261–262. Копія кінця XIX ст. Запис копіїста на початку документа: «Син[одальной] тип[ографии] библ[иотека], №390, л.109–109 об. Копія». На берегах дописано: «До jeho mci ojca metropolita Gabriela Kolendy», тобто «До його мості отця митрополита Гавриїла Коленди»

In this publication we present to our readers the unknown before letters of the church representatives. Those letters greatly complement our knowledge of the biographies and views of the clergy of the 1660's, primarily Symeon of Polotsk and Antonii Radyvylous'kyi

Keywords: *letters, sources, clergy, hierarchy, correspondence.*

